

BANK LOANS FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES (IN THE EXAMPLE OF THE BANKING SYSTEM OF THE RUSSIAN FEDERATION)

Yo'ldoshev Shavkatjon Baxodir o'g'li¹

Academy of Banking and Finance, Ipoteka Bank JSC Namangan regional branch

KEYWORDS

bank size; small- and medium-sized business finance; bank-firm relationship

ABSTRACT

The accessibility of external financing for small and medium-sized enterprises (SMEs) largely depends on the development trends of banking systems across different countries and the willingness and capability of commercial banks to extend loans to creditworthy SMEs. This paper posits that, even in post-crisis times, smaller and medium-sized banks in Russia are more likely to provide loans to SMEs compared to larger banking institutions. Data analysis from Russian banks indicates that as banks grow in size and expand their activities, their lending to legal entities, including SMEs and individual entrepreneurs, becomes more intense. However, the proportion of loans given to SMEs and individual entrepreneurs within the total loan portfolio of legal entities tends to decrease.

2181-2675/© 2024 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.11537892**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Student at the Faculty of Commercial Bank Management, Academy of Banking and Finance, Uzbekistan
(shavkatjonyuldoshev42@gmail.com)

KICHIK VA O'RTA KORXONALAR UCHUN BANK KREDITLARI (ROSSIYA FEDERATSIYASI BANK TIZIMI MISOLIDA)

KALIT SO'ZLAR/

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

bank hajmi; kichik va o'rta
biznes moliyalashtirish;
bank-firma munosabatlari

АННОТАЦИЯ/АННОТАЦИЯ

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari (KBXTS) uchun tashqi moliyalashtirishning mavjudligi ko'pincha turli mamlakatlardagi bank tizimlarining rivojlanish tendensiyalari va tijorat banklarining kreditga layoqatli SMElarga kredit berish qobiliyati va tayyorligiga bog'liq. Ushbu maqola, inqirozdan keyingi sharoitlarda ham, Rossiyadagi kichik va o'rta banklar katta bank institutlariga nisbatan SMElarga ko'proq kredit berishga moyil ekanligini bildiradi. Rossiya banklaridan olingan ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, banklar o'z o'lchamini oshirishi va faoliyat doirasini kengaytirishi bilan, kichik va o'rta korxonalar va yakka tadbirkorlarga kredit berish kuchayadi. Ammo, yuridik shaxslarning umumiy kredit portfeli ichida KBXTS lar va yakka tadbirkorlarga berilgan kreditlar ulushi kamayadi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari (KBXTS) uchun tashqi moliyalashtirishning mavjudligi butun dunyoda tadqiqot ob'ekti bo'lib, bu rivojlangan va rivojlanayotgan iqtisodiyotga ega mamlakatlarda kichik va o'rta biznesning rivojlanishi uchun muammo maydonlarini va to'siqlarni aniqlashga yordam beradi. KBXTSlarning tashqi moliyalashtirish manbalariga kirish imkoniyati ko'pincha turli mamlakatlardagi bank tizimlari rivojlanish tendensiyalari, shuningdek, tijorat banklarining kreditga layoqatli kichik va o'rta qarzdorlarga kredit berish imkoniyatlari va qiziqishlari bilan belgilanadi. Rossiyada kichik va o'rta korxonalarini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash masalasi, shuningdek, banklar tomonidan qo'llab-quvvatlanishi muhimdir, chunki Rossiyada kichik va o'rta korxonalarining ishlab chiqarishi YAIMning 20%ini tashkil etsa, Evropada bu ko'rsatkich ancha yuqori – 55% (Fransiya) dan 70% (Norvegiya) gacha va AQShda 45% ni tashkil etadi.

Rossiya bank tizimini KBXTS faoliyatini moliyalashtirish manbai sifatida o'rganishda uning ko'lamini, nomutanosib tabiatini va mamlakat hududidagi uzluksiz taqsimotini, shuningdek, inqiroz va inqirozdan keyingi davrdagi rivojlanish tendensiyalarini hisobga olish kerak. Rossiya kredit muassasalari bir necha guruhlariga bo'linishi mumkin: davlat hissasi bo'lgan eng yirik banklar, federal filial tarmoqlariga ega bo'lgan yirik xususiy tijorat banklari, xorijiy bank muassasalarining filial tashkilotlari va nihoyat, o'rta va kichik gabaritli mintaqaviy banklar. 2014 yil boshida jami banklarning 0,54% ni tashkil etuvchi eng yirik aktivlarga ega beshta bank Rossiya bank tizimi resurslarining yarmidan ko'piga – umumiy aktivlarning 52,65% ga ega edi (2-nota). Bank tizimida kapitalning yig'ilishi shuni ko'rsatadiki, kredit muassasalarining yarmidan ko'pi va bank tizimi resurslarining

yarmidan ko'pig'i Moskva va Moskva viloyatida to'plangan. Moskva kredit muassasalari mamlakatning yuridik shaxslari aktivlarining uchdan bir qismini boshqaradi. Garchi kichik va o'rta banklar bank tizimi resurslarining ahamiyatsiz ulushiga ega bo'lsa-da, bu banklar mintaqaviy bank xizmatlari bozorida asosiy o'yinchilar bo'lib, nafaqat bank tizimida, balki umuman Rossiya mintaqalarining ijtimoiy va iqtisodiy hayotida muhim rol o'ynaydi. Asosiy ishlab chiqarish ob'ektlari va xom ashyo resurslari federal tumanlarda (Moskva va Moskva viloyatidan tashqarida) joylashgan bo'lib, ular YAİM ishlab chiqarishning katta qismini beradi va mamlakat aholisining katta qismi u yerda yashaydi.

1-jadval va 1-rasmda keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi sakkiz yil ichida Rossiya Federatsiyasida kredit muassasalarining soni va ularning hududiy taqsimoti kamayganini ko'rsatmoqda. 1-rasmda ko'rsatilishicha, shu bilan birga bank filiallarining soni, bankning bosh idorasi joylashgan hududda ham, boshqa hududlarda ham kamaymoqda.

1-jadval. Kredit muassasalari (KM) va ularning filiallari sonining dinamikasi

Ko'rsatkichlar	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Barcha hududlarda kredit muassasalarining soni	1 189	1 136	1 108	1 058	1 012	978	956	923
Bosh idorasi hududning o'zida joylashgan kredit muassasalarining filiallari	772	720	661	601	494	464	403	339
Bosh idorasi boshqa hududda joylashgan kredit muassasalarining filiallari	2 509	2 735	2 809	2 582	2 432	2 343	1 946	1 666

Yuqorida qayd etilgan Rossiya bank tizimi rivojlanish tendensiyalari uning konsolidatsiya jarayonini tasdiqlaydi. Bu bank guruhleri va ittifoqlarining yaratilishida namoyon bo'ladi. Bank guruhleri va ittifoqlarning sonini ekspertlarning taxminlari asosida baholashimiz mumkin, chunki bir qator qo'shilish va birlashishlar o'z faoliyatlari haqida tashqi foydalanuvchilarga konsolidatsiyalangan asosda hisobot berishga majbur emas. Hayotiy moliyaviy guruh va VTB Group bunga misol bo'la oladi. Bank sektorining konsolidatsiyasi bankning hajmi va uning tuzilmaviy tashkilotining murakkabligi hamda kichik va o'rta biznes kreditlarini shakllantirish va ushlab turish qobiliyati o'rtasidagi munosabatni o'rganishni talab qiladi. Bu borada Amerika, Yevropa va Osiyo davlatlaridagi olimlar tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar juda katta qiziqish uyg'otmoqda, chunki u yerda bank tizimlari konsolidatsiyasi jarayoni Rossiyaga qaraganda ancha oldin boshlangan.

Empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kichik banklar o'z aktivlarining ancha katta qismini kichik biznes kreditlariga sarmoya qilishga moyil (Berger va boshq., 1998; Cole va boshq., 1999; Peek va Rosengren, 1998; Strahan va Weston, 1998). Katta va xorijiy bank institutlari noaniq kichik firmalarga munosabatli kreditlar berishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin (Berger va boshq., 2001). Kichik banklar qarz oluvchi haqida yumshoq ma'lumotlarni yig'ish va ularga asoslangan qarorlar qabul qilishda katta banklarga qaraganda yaxshiroq (Berger va boshq., 2005). Biroq, ba'zi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bank hajmining o'sishi kichik biznes kreditlarini kamaytirishga olib kelmasligi mumkin. Masalan, kichik banklar o'rtasidagi bank M&A kichik korxonalariga kredit berishni oshirishi mumkin (Strahan & Weston, 1998). Berger va Udell (2006) yirik institutlarning ma'lumot jihatidan noaniq SME-larga kredit berishda noqulay ekanligi xulosasini chalg'ituvchi ekanligini ko'rsatadi. Katta banklar ham kichik firmalarga katta hajmdagi moliyalashtirish va boshqa moliyaviy xizmatlar ko'rsatadi (De la Torre, 2010). Berger va Black (2011) katta banklar qattiq aktivlar kreditlash texnologiyalarida teng afzalliklarga ega emasligini va bu afzalliklarning barchasi firma hajmida monoton ravishda ortib bormasligini taklif qiladi. Turli mamlakatlar tadqiqotlari bu g'oyalarni muhokama qiladi va rivojlantiradi (Shen & Shen, 2009; Bartoli va boshq., 2013). Ushbu maqolada, inqirozdan keyingi sharoitlarda ham, kichik va o'rta Rossiya banklari katta bank institutlariga qaraganda kichik va o'rta korxonalariga kredit berishga moyil ekanligini taklif qilamiz.

Banklar turli firmlarga turli xil kredit berish texnologiyalaridan foydalangan holda kredit beradi (Rajan, 1992). Berger va Udell (2006) kredit berish texnologiyasini asosiy ma'lumotlar manbasi, skrining va underwriting siyosatlarini va protseduralari, kredit shartnomasi tuzilishi va monitoring mexanizmlarining o'ziga xos kombinatsiyasi sifatida aniqlaydi. SMElarga bank kreditlari boshqa iqtisodiy subyektlarga kredit berishdan farqlanadi, chunki kredit qarorini qabul qilishda kreditor va qarz oluvchi o'rtasidagi uzoq muddatli moliyaviy munosabatlar muhim rol o'ynaydi (Berger & Udell, 1996). Ba'zi empirik tadqiqotlar banklarning munosabatlar asosidagi kredit berish va tranzaksiya asosidagi kredit berish o'rtasidagi farqni ko'rsatadi (Boot & Thakor, 2000; Cole va boshq., 2004; Berger va boshq., 2005; Agarwal & Hauswald, 2007).

Tranzaksiya asosidagi kredit berish texnologiyalari qattiq ma'lumotlarni olishga urg'u beradi va moliyaviy hisobotlar asosida kredit berish, kichik biznes kreditini ball berish, faktorlik, uskunar kreditlash, ko'chmas mulkka asoslangan kreditlash va leasing bilan bog'liq (Berger & Udell, 2006). Ba'zi tadqiqotlar tranzaksiya asosidagi kreditlashni alohida texnologiyalarga ajratib, individual texnologiyaga e'tibor qaratadi, masalan, aktivlar asosidagi kreditlash yoki kredit scoring (Udell, 2004; Berger & Frame, 2007). Munosabatlar asosidagi kredit berish texnologiyalari yumshoq ma'lumotlarni to'plashga tayanadi, bank tomonidan mijozga xos ma'lumotlarni olishni va vaqt o'tishi bilan va turli mahsulotlar bo'yicha bir xil mijoz bilan ko'p marta bank aloqalarini anglatadi (Boot, 2000; Elyasiani & Goldberg, 2004). Bir tomondan, bank va mijozlari o'rtasidagi kuchliroq munosabatlar firmalar uchun bank kreditiga osonroq kirish va yaxshi kredit shartlari bilan ta'minlash

orqali foyda keltiradi (Petersen & Rajan, 1994, 1995; Berger & Udell, 1995; Elsas & Krahn, 1998; Harhoff & Körting, 1998). Boshqa tomondan, munosabatlar asosidagi kredit berish mehnat talab qiladigan va yuqorida aytib o'tilgan tranzaksiya asosidagi kreditlash texnologiyalarining ko'pchiligidan qimmatroq bo'lishi mumkin (DeYoung et al., 2004).

Tranzaksiya asosidagi kredit berish texnologiyalari katta miqyosdagi biznes uchun ko'proq mos keladi. Moliyaviy va ma'muriy hisobot tizimlari yaxshi tashkil etilgan va rivojlangan yirik kompaniyalar bankka kompaniyaning faoliyati va uning natijalari haqida ko'p miqdorda tayyor, mavjud va tekshiriladigan ma'lumotlarni, masalan, moliyaviy hisobotlar va balans varaqalarini osongina taqdim eta oladi, bu esa bank tomonidan qarz oluvchining kreditga layoqatliligini baholash uchun foydalanilishi mumkin. SMElar banklar uchun katta firmalarga qaraganda ma'lumot jihatidan noaniqroq (Berger va boshq., 2001). Biroq, ba'zi tadqiqotlar ko'plab tranzaksiya asosidagi kreditlash texnologiyalari kam shaffof kichik qarz oluvchilar uchun mos kelishi mumkin (Berger & Udell, 2006; Uchida va boshq., 2006). Shunga qaramay, bu texnologiyalar kichik firmalarning umumiy sifatiga e'tibor qaratmaydi. Va garovning qiymati va sifati (masalan, qarzlar, inventar va uskunalar) kichik qarz oluvchilarning bank moliyalashtirishiga bo'lgan talabdan ancha kamroq bo'lishi mumkin. Munosabatlar asosidagi kredit berish texnologiyalari kichik va o'rta biznesning ochiq jamoat ma'lumotlaridan tashqari, bank qarz oluvchi bilan bankning moliyaviy munosabatlar tarixi va firmaning no-ommaviy ma'lumotlarini ishlatishini taxmin qiladi. Bunday ma'lumotlar bankka qarz oluvchining kreditga layoqatliligini baholash va risklarni kamaytirish uchun yetarli zaxiralar shakllantirish orqali kredit xavflarini kamaytirishga imkon beradi. Bu uzoq muddatli maxfiy munosabatlarga ega bo'lgan kichik va o'rta biznes uchun kreditlarni ko'proq mavjud qiladi (Boot, 2000; Gorton & Winton, 2003).

Turli banklar axborot assimetriyasi muammosini hal qilish uchun turli xil ma'lumotlarga ko'proq tayanadi. Ba'zi empirik tadqiqotlar yirik banklarning kichik biznesga kredit berish xatti-harakatlarini o'rganib, yirik banklar kichik biznes kreditlarini ko'proq moliyaviy koeffitsiyentlar, moliyaviy hisobotlar, aktivlarning qiymati asosida tasdiqlashi va kichik banklarga qaraganda avvalgi munosabatlar mavjudligiga kamroq e'tibor berishini va tranzaksiya asosidagi kredit berishni afzal ko'rishini aniqlaydi (Cole va boshq., 2004; Berger & Udell, 2006; Uchida va boshq., 2008). Yirik banklarda tranzaksiya kreditlashda nisbiy afzallik bor, kichik yoki mahalliy banklar esa munosabatlar asosidagi kreditlashda afzallikka ega (Stein, 2002). Strahan va Weston (1998) kichik biznes kreditlari aktivlar dollari bo'yicha avval oshib, keyin kamayishini ta'kidlaydi. Shunday qilib, kichik banklar o'zlarining kichik va o'rta mijozlari bilan intensiv va uzoq muddatli munosabatlar o'rnatishga va ulardan foydalanishga moyil (Berger & Udell, 2002, 2006; Howorth & Moro, 2006). Rossiya bo'ylab tarqalgan turli banklarning kredit berish xususiyatlarini o'rganishda, qarz oluvchilar haqidagi qattiq ma'lumotlarni yig'ish, uzatish va saqlash masofaga bog'liq emasligini hisobga olish muhimdir. Shuning uchun, nisbatan shaffof yirik firmalarga tranzaksiya kreditlashda hududiy cheklovlar yo'qligi qayd etiladi. Aksincha, munosabatlar asosiy kreditlash kredit xodimlarining qarz oluvchilar bilan shaxsiy aloqalarini talab qiladi,

chunki menejerlik ko'nikmalari, qaror qabul qilish jarayonlari va biznes imkoniyatlariga kirish kerak bo'ladi (Hauswald & Marquez, 2006). Yumshoq ma'lumotlarni yig'ish uchun munosabatlar kreditlovchilar qarz oluvchilariga yaqin joylashgan bo'lishi va mahalliy hamjamiyat va biznes sharoitini tushunishi kerak.

Rossiya bank sektori rivojlanish tendensiyalari va bank bozorini rivojlantirish va konsolidatsiya qilish istiqbollari hisobga olgan holda, bank faoliyatining nisbatan tor maydonida raqobatbardoshlikning o'ziga xos xususiyatiga e'tibor berish kerak. Bu banklar tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlarning cheklangan hajmi bilan bog'liq bo'lib, bank ishi huquqiy maqomidan kelib chiqadi va uni ishlab chiqarish, savdo yoki sug'urta faoliyati bilan birlashtirishga yo'l qo'ymaydi. Ushbu o'ziga xoslik banklarni ma'lum maqsadli mijoz guruhlarining ehtiyojlarini qondirishda ixtisoslashishni talab qiladigan juda tor faoliyat doirasida raqobat qilishga majbur qiladi. Kichik va o'rta biznes segmenti quyidagi sabablarga ko'ra Rossiyaning kichik va o'rta kredit muassasalari uchun maqsadli mijozlar guruhiga osongina aylanishi mumkin: Rossiya iqtisodiyoti qayta industrializatsiyani talab qilganda, yirik sanoat korxonalarini asosiy kapital aktivlarini yangilash va infratuzilmani yaxshilash uchun katta uzoq muddatli investitsiya resurslariga muhtoj. Odatda kichik yoki o'rta banklar bunday keng resurslarga ega emas; bir qarz oluvchiga berilgan kredit hajmi banklar uchun 6-standart bilan cheklangan bo'lib, u bank kredit xavfini kapital bazasining 25% miqdorida tartibga soladi. Shunga mos ravishda, kichik va o'rta banklar resurslari katta qarz oluvchilarning kredit ehtiyojlarini qondirishga imkon bermaydi; xususiy mijozlar uchun moliyaviy xizmatlar ko'rsatish chakana biznes uchun texnologik platformalarni yaratish va saqlashga katta investitsiyalarni talab etadi, bu esa yuqori operatsion xarajatlarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, xususiy mijozlar omonatlari qimmat resurs bo'lib, chakana kredit xavfi yuqori. Bu Rossiya Banki tomonidan 2013 yil 1 iyuldan kuchga kirgan "Majburiy bank tartibga solish standartlari to'g'risida" gi 139-I ko'rsatmaga kiritilgan o'zgartirishlarda tasdiqlangan bo'lib, foiz stavkalari hisobga olinganida ta'minotsiz mijozlarni kreditlash bo'yicha xavf koeffitsienti oshganligini tasdiqlaydi. bank kapitalining yetarliligi N1 – Bank kapitali yetarliligi Tartibga solish Standarti; kichik va o'rta kredit muassasalari kichik va o'rta korxonalariga yaqin joylashgan holda faoliyat ko'rsatadi, ular bilan yaxshi o'rnatilgan munosabatlarga ega va o'zlari joylashgan hududlarda biznesning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishga ega; Rossiya kichik va o'rta biznesining rivojlanishi ularning faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlashni tashkil etishga katta darajada bog'liq, ammo JST sharoitida to'g'ridan-to'g'ri davlat qo'llab-quvvatlashni jalb qilish bo'yicha cheklovlar bunga to'sqinlik qilishi mumkin. Bunday qo'llab-quvvatlash resurslarni ta'minlovchi kredit muassasalari tomonidan berilishi mumkin. Shu bilan birga, kichik va o'rta banklar asosan kichik korxonalar ehtiyojlari uchun moliyaviy xizmatlar ko'rsatishga qaratilgan.

Biz quyidagi gipotezalarni tekshirish uchun tanladik, ular bilan KBXTS lar bilan o'zaro aloqalarni kuchaytirish kichik va o'rta kredit muassasalarining bank tizimi o'sishi va konsolidatsiyasi sharoitida ustuvor vazifaga aylanishi mumkinligini nazarda tutadi. Bank

hajmi oshishi va bank faoliyat doirasi kengayishi bilan yuridik shaxslarga, xususan, kichik va o'rta korxonalariga (KBXTS) va yakka tartibdagi tadbirkorlarga (YTT) kredit berish hajmi yil davomida ortadi. Kredit muassasalarining hajmi o'sishi va faoliyat doirasi kengayishi bilan yil davomida yuridik shaxslar kredit portfelida KBXTS lar va YTT ga berilgan kreditlar ulushi kamayadi.

Yuqoridagi gipotezalarni isbotlash uchun bizga har bir kredit muassasasi bo'yicha bir necha davrga oid aktivlar hajmi, yuridik shaxslar, KBXTS lar va yakka tartibdagi tadbirkorlarga (YTT) berilgan kredit balanslari, muddati o'tgan summalar bilan birga, shuningdek, har bir davr mobaynida yuridik shaxslar, KBXTS lar va IElarga berilgan kreditlar hajmi bo'yicha ma'lumotlar kerak. Hozirgi vaqtda Rossiya Banki "Statistika" veb-saytida yuridik shaxslar, KBXTS lar va YTT lar qarzdorligi hamda davr mobaynida yuridik shaxslar, KBXTS lar va YTT larga berilgan kreditlar hajmi bilan bog'liq ma'lumotlarni umumlashtiradi va chop etadi. Ma'lumotlar hududiy asosda (Rossiya Federatsiyasining geografik tumanlariga muvofiq) taqdim etiladi, ammo individual kredit muassasalariga tegishli emas. Ammo bu hududiy yondashuv bankning joylashuviga emas, balki qarz oluvchining joylashgan joyiga asoslangan. Ushbu yondashuv ushbu tadqiqotning ma'lumot asosi sifatida ishlatiladi.

Mazkur tadqiqot maqsadlari uchun banklarning kreditlash faoliyati haqida batafsil ma'lumotni kredit muassasalarining 0409302-shakli "Investitsiya qilingan aktivlar va olingan mablag'lar haqida ma'lumot" moliyaviy hisobotlarida keltirilgan ma'lumotlardan olish mumkin, lekin bu hisobot oshkor etilmaydi va faqat Rossiya Bankiga taqdim etiladi, u yerda qayta ishlanadi va yuqorida ta'riflangan tarzda e'lon qilinadi. Bank tizimi aktivlari to'g'risidagi ma'lumotlar Rossiya Banki tomonidan jadval shaklida taqdim etiladi. Jadvallar aktivlar konsentratsiyasini tavsiflaydi va ma'lumotlarni federal okruglar doirasida hududlar va mintaqalar darajasiga bo'linmasdan taqdim etadi. Shu munosabat bilan ushbu tadqiqot aktivlar va yuridik shaxslar, KBXTS lar va YTT larga berilgan kreditlar haqidagi ma'lumotlarni federal okruglar bo'yicha yig'ma tarzda bog'laydi. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar Rossiya Bankining ketma-ket besh davr uchun: 2017, 2018, 2019, 2020 va 2021 yillardagi ma'lumotlariga asoslanadi. Bu banklar tomonidan KBXTS lar va YTT larga berilgan kreditlar to'g'risidagi ma'lumotlar 2017 yildan boshlab Rossiya Banki veb-saytida to'planib va chop etilganligi bilan bog'liq. Tahlil qilish uchun to'plangan ma'lumotlarda Markaziy federal okrug ikki qismga bo'lingan: biz Moskva va Moskva viloyatidagi kredit muassasalari haqidagi ma'lumotlar va Markaziy federal okrugning barcha boshqa kredit muassasalari haqidagi ma'lumotlarni ajratamiz. Bu ushbu hududdagi kredit muassasalari o'z aktivlari hajmi va kredit portfellarining hajmlari bilan ustun mavqega egaligiga bog'liq bo'lib, ular o'z hududidan tashqarida ham uzoq muddatli kredit talablarini qondirish uchun yetarli resurslarga ega.

Mavjud ma'lumotlarni qayta ishlash va hisob-kitoblarimiz yuqorida keltirilgan gipotezalarimizni tasdiqlaydi. Bank hajmi oshishi va bank faoliyat doirasi kengayishi bilan banklarning yuridik shaxslarga, xususan, KBXTSlar va yakka tartibdagi tadbirkorlarga

(YTT) kredit berishi kuchayadi. Shu bilan birga, yuridik shaxslarning kredit portfelidagi KBXTS lar va YTT larga berilgan kreditlar ulushi kamayadi. Bu yirik banklarning yirik qarz oluvchilarga kredit berishga qiziqishlari va shaffof bo'lmagan kichik korxonalariga moliyaviy xizmat ko'rsatishdagi qiyinchiliklar va yuqori xarajatlar bilan izohlanadi. Kichik va o'rta biznesga kredit berishda ortib borayotgan kredit xavfi va yirik biznesga nisbatan yuqori xarajatlar Rossiya kichik va o'rta banklarining faoliyat modelini ratsionalizatsiya qilishni talab qiladi. Ushbu faoliyatning muvaffaqiyat darajasi banklarning o'zlari va bank boshqaruvidagi samaradorlikka hamda kichik va o'rta banklarning rivojlanishini rag'batlantiruvchi hukumat choralari va ta'siriga bog'liq.

Kichik va o'rta biznes bilan samarali ishlashga qiziqish bildirgan va qodir bo'lgan Rossiya kichik va o'rta banklarini qo'llab-quvvatlash uchun tegishli choralarni ishlab chiqish maqsadida, Rossiya Banki tashabbusi bilan qo'shimcha ma'lumot to'planishi va taqdim etilishi kerak, bu maqolada ko'tarilgan masalalarni keyingi tergov qilish imkonini beradi. Xususan, quyida keltirilgan bank faoliyatining xususiyatlari va ko'rsatkichlari bilan bank hajmi, KBXTS lar va YTT larga moliyaviy xizmatlar ko'rsatish va kredit berish bilan shug'ullanish o'rtaqidagi korrelyatsiyani o'rganishda qiziqish bo'lishi mumkin:

- Tashkiliy tuzilma, bankning filiallari va sho'ba korxonalarining mavjudligi, soni va joylashuvi;
- Kichik korxonalarini hisobot (moliyaviy) hisobotlarini yuritish va topshirish majburiyatini yuklaydigan yangi Rossiya Federatsiyasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida" gi qonuni kuchga kirishi munosabati bilan qarz oluvchilar haqida ma'lumot tarkibi va mazmunidagi o'zgarishlar;
- Kichik va yirik o'lchovdagi va faoliyat doirasidagi qarz oluvchilarga berilgan kreditlar bo'yicha ta'minot darajalari va kredit operatsiyalari bo'yicha daromad darajalari va foiz stavkalari;

Qarzdorlikning kechikish darajalari va qarz oluvchilar o'lchamlari va faoliyat ko'lamiga qarab kredit xavfi ta'sirini aks ettiruvchi foiz stavkalariga uzviy bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

- [1]. Boot, A. (2000). Munosabatli bank: Nimani bilamiz? Moliyaviy oraliqlar jurnali, 9(1), 7-25. <http://dx.doi.org/10.1006/jfin.2000.0282>
- [2]. Boot, A. W. A., & Thakor, A. V. (2000). Munosabatli bank raqobatga bardosh bera oladimi? Moliyaviy jurnal, 55(2), 679-713. <http://dx.doi.org/10.1111/0022-1082.00223>
- [3]. Cole, R. A., Goldberg, L. G., & White, L. J. (2004). Cookie-cutter yoki xarakter: Katta va kichik banklar tomonidan kichik biznes kreditining mikro tuzilishi. Moliyaviy va miqdoriy tahlil jurnali, 39, 227-251.
- [4]. De la Torre, A., Martinez Peria, M. S., & Schmukler, S. L. (2010). SMElar bilan banklar: munosabatli kreditdan keyin. Bank va moliya jurnali, 34, 2280-2293. <http://dx.doi.org/10.1596/1813-9450-4649>

- [5]. DeYoung, R., Hunter, W., & Udell, G. F. (2004). Jamoa banklari o'tmishi, hozirgi va ehtimoliy kelajagi. Moliyaviy xizmatlar tadqiqot jurnali, 25, 85–133. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.446961>
- [6]. Elsas, R., & Krahn, J. P. (1998). Munosabatli kredit alohida? Germaniyadagi kredit-fayl ma'lumotlaridan dalillar. Bank va moliya jurnali, 22, 1283–1316. [http://dx.doi.org/10.1016/S0378-4266\(98\)00063-6](http://dx.doi.org/10.1016/S0378-4266(98)00063-6)
- [7]. Elyasiani, E., & Goldberg, L. G. (2004). Munosabatli kredit: Adabiyotlarni tahlil qilish. Iqtisod va biznes jurnali, 56(4), 315-330. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jeconbus.2004.03.003>
- [8]. Gorton, G., & Winton, A. (2003). Moliyaviy vositachilik. G. Constantinides, M. Harris va M. Stultzning tahririyati. Moliyaviy iqtisodiyot qo'llanmalari (1A, bet. 431-552). Amsterdam: Elsevier Science. [http://dx.doi.org/10.1016/S1574-0102\(03\)01012-4](http://dx.doi.org/10.1016/S1574-0102(03)01012-4)
- [9]. Harhoff, D., & Körting, T. (1998). Germaniyada kredit munosabatlari: So'rov ma'lumotlaridan empirik natijalar. Bank va moliya jurnali, 22, 1317–1354.
- [10]. Hauswald, R., & Marquez, R. (2006). Kredit bozorlarida raqobat va strategik axborotni olish. Moliyaviy tadqiqotlar sharhi, 19, 967–1000. <http://dx.doi.org/10.1093/rfs/hhj021>
- [11]. Howorth, C., & Moro, A. (2006). Italiyadan tadbirkor bank munosabatlarida ishonch: Fikrlar. Tadbirkorlik nazariya va amaliyoti, 30, 495-517. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-6520.2006.00132.x>
- [12]. Korolev, O. G. (2006). Kredit xavfini baholashda professional hukmni shakllantirish. Iqtisodiy fanlar, 5(18), 53-61.
- [13]. Korolev, O. G. (2007). Kreditlarning adolatli qiymatini o'lchash usullarini ishlab chiqishga tijorat banklarining yondashuvlari. Audit va moliyaviy tahlil, 1, 263-288.
- [14]. Peek, J., & Rosengren, E. S. (1998). Banklarni konsolidatsiya qilish va kichik biznes kreditlash: bu faqat bank hajmi bilan bog'liq emas. Bank va moliya jurnali